

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi Respublika Xatirə Kitabı redaksiyası ilə "Bakı-Xəbər" qəzetinin birgə layihəsi əsasında "Şəhidlər ölməz, Vətən bölünməz" seriyasından "İgid ömrü" adlı növbəti kitabı çapa hazırlayırıq. Kitab Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Füzuli Salah oğlu Rüstəmovun vətənpərvərlik nidalı həyat, döyüş, qəhrəmanlıq yollarından bəhs edir.

(On birinci yazı)

- Hələ tikiş fabrikində qarovulcu işləyəndə, inanın Allaha, ermənilərin Əsgəranda bizim tələbələrini daş-qalaq etdiyini eşidən kimi, gedib hardansa bir tir tufəngi alıb gətirdi, başladı ermənilərə divan tutmağa.

Sərvər:
- Dəfələrlə atla getdi Ağdamda, ordan silah-sursat gətirdi gizli meşə yollarıyla. Nə qədər patron tapıb gətirmişdi. Xatırlayıram, Ağdamdan bir xəbər də gətirmişdi. Ona demişdilər ki, siz tərəf ermənilərin iki BTR-i, üç hərbişübhəli ZİL maşınları gəlir. Neyləyirsiniz, eləyin! Ay Ağdam, sizin eləmədiyinizi biz necə edək axı?! Nə isə. Bax bu Nazim orda başçı kimi, bir də rəhmətlik Aqilin əsgərləri həmin texnikanın qabağına beton parçalarını yığdılar. Erməniləri orda ilişdirib tərkisilahlı elədik. BTR-in içindəkilər tabe olmaq istəmirdilər. Rəhmətlik Hikmət Nəzəri qranatı soxdu BTR-in içinə dedi hamımız burada partlayacağıq. Ordakı ermənilər də qorxularından tərkisilahlı oldular. İki zabit, iyirmi iki əsgəri tutduq. Maşınların içində çoxlu silah-patron, ərzaq var idi. Onların hamısını gətirdik kəndə. Səhəri gün Gəncədən general Şapoşnikov gəldi ki, o şeyləri verməlisiz, yoxsa Xocalını məhv edəcəyik, dağıdacağıq. Biz də ərzağı, patronları da xeylisini boşaltmışıq. BTR-in birini biz götürmüşdük, birini Hikmət. Bizimkini Füzuli sürürdü. Sonra məcbur olduq qaytaraq. Füzuli BTR-in içindəki aparatların hamısını sökdü darmadağın elədi, yararsız hala saldı. Nə isə, ZİL-lərlə o BTR-i apardıq verdik, ancaq Hikmət qaytarmadı özündəki BTR-i, çəkdi kəndin qırağında saxladı, dedi ala bilirsiniz, gəlin döyüşlə alın.

Sonra sabiq komandir bizə Bozdağ əməliyyatından söhbət açdı:

- Bozdağda əməliyyat keçirdik. Bizi "Alazan"la vururdular hər tərəfdən. İyirmi adamla getmişik, sən demə orda səksən nəfər erməni yığılbmiş. Satqınlar xəbər veribmiş bizim hücum edəcəyimizi. Bizi orda səksən erməni gözləyirmiş.

Güc-bəla canımızı qurtardıq ordan. Füzuli necə gözəl döyüşdü orda. Ermənilərin üç UAZ maşınını partlatdıq. "Alazan"larını partladıb saldıq dağdan aşağıya. Bizdən də biri yaralandı. Adını unutmuşam (Nazim köməyə gəlir. Deyir yaralanan Xocalı polis bölməsinin baş leytenantı Tusi adlı döyüşçü olub. Tusi sözünü eşidəndə Sərvər onu da xatırladı - N.Z.).

- Bozdağ deyilən yer hara idi?

Sərvər: "Beşgünlük körpəni əsgərin yoldaşına əmizdirdilər"

- Bozdağ deyilən yer hara idi?

Sualımıza daha yaxşı bələdçi kimi Nazim aydınlıq gətirir:

- Bozdağ dağın başında yerləşən hündürliklərdən biri idi. Adam ordan baxanda Xocalı ovcunun içi kimi aydın görünürdü. Orda dayananda ermənilər dinc əhalini də sərbəst vura bildirdilər. Ona görə ermənilərin bu mövqələrinin dağıdılması son dərəcə labüdü idi.

Sərvərin Xocalı dəhşətinə necə xatırlamasını və bu gecənin içində Füzuli ilə əlaqəsinin olub-olmadığını soruşuram. Deyir həmin gecə Füzulini görməyib. Füzuli kəndin başqa səmtində olub o zaman. Ümumi mənzərəni və o gecə yaranmış qorxunc situasiyanı yenə də Nazim aydınlaşdırır bizim üçün. Əlbəttə ki, kəndin koordinatlarını söyləməklə:

- Xocalı üç bölük kənd idi. Ön tərəfdə - Xocalıya girişdə bizim kənd yerləşirdi. Yeni Qaçınlar kəndi kimi tanınan Dərələyəz. Sərvər müəllimçinin məskunlaşdırıldığı fin evləri isə Qaladərəsi kəndinin üst hissəsindəydi. Orda səksən ev tikilmişdi. Fərqanədən gələn məshəti türkləri də bu evlərdə yaşayırdılar. Digər hissə isə qədim Xocalı kəndi idi.

Sərvər:
- Bizim məshəti türklərinin də çoxu qırıldı Xocalı faciəsi gecəsi...

- O zaman siz məshəti türkləri də kompakt şəkildə - bir yerdə çıxıb bilməmişiniz...

İgid ömrü

Sərvər:

- Bu heç mümkün deyildi. Pərakəndə şəkildə çıxdı hamı Xocalıdan.

Nazim:

- Yox. Hər kəs necə gəldi tərk etdi Xocalını. Bilirsiniz necə oldu?! Əhali bir istiqamətdə çıxma bilmədi. Müxtəlif istiqamətlərə səpələnib çıxış yollarını arayırdılar. Böyük bir qism Kətik bağı tərəfdən hərəkətə başladı. Bir hissə Fərrux dağı istiqamətindən, bir hissə Bozdağ istiqamətindən, Sərvərgil, səhv eləmirəm, Fərrux, Cinli tərəfdən çıxmışdılar. Bax belə, pərakəndəlik yarandı.

- Bəs siz döyüşçülər mobil vəziyyətdə deyildiniz bu zaman? Axı postları qoruyurdunuz. Neçə post qurmuşdunuz Xocalıda?

Sərvər:

- On beş-on yeddi postumuz var idi.

- Xocalı Özünümdəfiə batalyonu bu postlara nəzarət edirdi deməli. Bəs Xocalıdan çıxanda batalyon bir yerdə çıxmaq qərarı vermədi?

- Yox. Bu zaman artıq erməni-rus birləşmələri bir neçə tərəfdən kəndin içərisinə soxulmuşdular. Həm Xankəndi, həm Əsgərən, həm də digər kəndlər istiqamətindən hertərəfli hücum başladı Xocalıya. Bu, pərakəndəlik yaratdı istər-istəməz. Vaxt belə qalmadı ki, yekdil qərar verilib çıxmaq əmri alınlar batalyonun əsgərləri.

- Bilirsiniz, müxtəlif fikirlərlə rastlaşırıam həmsöhbətlərimlə. Bir çoxları həmin gecə heç bir döyüşün olmadığını söyləyir, amma, məsələn, Eldar Mahmudov adlı kəşfiyyatçı döyüşçü dedi ki, biz mühasirəni yara-yara əhalinin bir qismini gətirib çıxartdıq.

Bu sualimin cavabında həm Sərvər, həm də Nazim Eldarın söylədiyi bu döyüşün Xocalıda deyil, artıq dağlarda baş verdiyini təsdiq edirlər. Bu döyüşlərin ümumi xarakterli olmadığını, ayrı-ayrı erməni qruplarına qarşı lokal xarakterli baş verdiyini bildirirlər. Nazim söyləyir ki, onlar da yaralı Aqil Quliyevi gətirərək Kətik istiqamətində belə bir pusqudan döyüşə-döyüşə keçə biliblər, lakin Ağdamın Şelli kəndinə az qalmış növbəti pusquya düşərək insanlar daha çox qətl edilib. Kətik yolunu keçəndən sonra, təxminən bir kilometr yarımlıq məsafədən sonra, Qaraqaya deyilən əraziyə yetişəndə bu qətləmə baş verib. Burda hərbi texnikadan da insanları atəşə tutublar.

- Deməli, tam işğal olunmuşdu siz ordan çıxanda...

- Əlbəttə. Yavaş-yavaş çıxdıq Noragihə tərəf. Mən axı həm də o yolları yaxşı tanıyırdım. Özbəkistandan gəlmiş adam, gələndən də döyüş və mühasirə şəraitində yaşamışam. Hara gedəcəm, nə qədər yol gedəcəm, bilmirəm. Amma istiqamətimdən bildirdim ki, bura Noragihə. Birtəhər gəlib çıxdım ora. Səhər açıldı. Səhər açılan kimi, öz "işini" görüb qurtarmış rus tankları aradan çıxıb gecəki faciədə tövətədiklərinin izlərini itirmək üçün keçib gətdilər. Gördüm

Həmin ərazidə yalnız ermənilərin, yoxsa rusların da olub-olmadığı ilə maraqlanıram. Həmsöhbətlərim rusla-

rın da burada ermənilərlə bərabər olduqlarını söyləyirlər. Burda hətta ruslarla ermənilər geyimlərinə görə bir-birindən fərqlənmişlər də. Ermənilər əsasən gödəkçələrdə, rus əsgərləri isə o zaman Müstəqil Dövlətlər Birliyinin (MDB) hərbiçilərinə məxsus "afqanka" adlanan geyimlərdə olublar. Həmsöhbətlərim Füzulinin də məhz həmin ərazidə şəhid olduğunu bildirirlər. Nazim söyləyir ki, Füzuli bu ərazidən səhərəcən nə qədər mülki əhalini, nə qədər meyitləri daşıyıb hava işıqlaşınca. Sonuncu dəfə isə...özü də boğazından yaralanıb və şəhid olub.

"Xocalını viran qoymuş yeddi rus tankı Stepankertə qayıtdı"

Nazimin sözlərinə görə, həmin ərazidə ermənilərlə onların arasındakı məsafə 40-50 metrə yaxın olub. Hətta o dərəcədə ki, o, səslərdən və sifətlərdən əvvəldən tanıdığı ermənilərin kimliyini belə ayırd edə bilirmiş. Əvvəlcə bu yerdə bir BTR dayanmış, sonradan Əsgərən tərəfdən əraziyə daha bir BMP də gətirilib. Ermənilər onları qırmaq üçün şəraitləri camaat çökəkliyə düşəndən sonra isə daha əlverişli olub. Sərvərə həmin ərazidə baş verənləri görə bilməyib. Ona görə onun Füzulinin yaralanması və şəhid olmasının xəbəri olmayıb. Səbəbi:

- Camaat çıxanda biz qaldıq Qaladərəsində. Mən səngərdən çıxmırdım. Ermənilərlə atışırıdım. Yaralanmışdım da. Nə isə. Qoy kəsə danışım. Gəldim ki, ailə üzvlərim, uşaqlarım zirzəmidə idilər. O cümlədən qonşularım. Bunları götürdüm, çıxanda atam dedi ki, mən ömrümü yaşamışam, bu dağları qalxa bilməyəcəm, mənə burda burax, balaları salamat çıxart. Nə qədər yalvardım, ağladım, xeyri olmadı, çəkib çıxara bilmədim onu ordan. Nə isə, hardasa səhərə yaxın saat 5-ə işləmiş Xocalıdan çıxdıq. Xocalı artıq tutulmuşdu bu vaxtı.

- Deməli, tam işğal olunmuşdu siz ordan çıxanda...

- Əlbəttə. Yavaş-yavaş çıxdıq Noragihə tərəf. Mən axı həm də o yolları yaxşı tanıyırdım. Özbəkistandan gəlmiş adam, gələndən də döyüş və mühasirə şəraitində yaşamışam. Hara gedəcəm, nə qədər yol gedəcəm, bilmirəm. Amma istiqamətimdən bildirdim ki, bura Noragihə. Birtəhər gəlib çıxdım ora. Səhər açıldı. Səhər açılan kimi, öz "işini" görüb qurtarmış rus tankları aradan çıxıb gecəki faciədə tövətədiklərinin izlərini itirmək üçün keçib gətdilər. Gördüm

rədd olub gedirlər, camaatı yatızdırdım yere ki, görünməyə. Saydım tankları. Xocalını viran qoymuş yeddi tank keçdi Stepankertə tərəf. Sonra qalxıb yol gəldik, yol gəldik nə qədər. Uşaqlarım xırda-xırda. Acıblar, ağlayırlar, bir tərəfdən də soyuq, şaxta. Qar yeyirlər. Amma dayanmırıq, gedirik. Elə yer var, meşə yoxdu, düzənlikdi, gözləyirik axşam düşsün, sonra keçək oraldan. Mən də yorğun, yaralı. Dayanandan sonra gündüz yatıb yuxuya getmişəm qarın üstündə. Arvad-uşaq da yanımda oturub. Zətən qar-daşım mən ikimiz idik kişilərdən. Başqa kişi yox idi. Birdən yoldaşım çağırır mənə yuxudan oyatdı ki, ay Sərvər, erməni gəldi keçdi yanımdan. Dedim bəs mənə niyə demədin? Dedi, mamam dedi qoy getsin. Aaa...qoy getsinlə olmur axı! Bir-iki saat keçər gəlib bizi tutarlar. Düşdüm bu erməninin dalınca. Tutub gətirdim. Dedim bu qranatı, bu avtomatı görürsən? Ya bunu başında partladacam, bu otuz patronu da qarına dolduracam, ya da bizi çıxart düz Ağdam. Razılaşdı ki, bizi çıxaracaq. İndi yol gedə-gedə arada dincəlməyə dayanan kimi yuxu basır bizi. Ona görə də yoldaşımın yaylığı ilə bunun əllərini arxadan bağladım. Düşdü qa-bağımıza, gəldik, gəldik, postlara çatdıq. Baxdım ki, hər halda Ağdam yaxınlaşmışıq. Gedib-gedib bulağın üstünə çıxdıq. Bu bulağa çatananda erməni dedi burdan o tərəfə öldürsəniz də getməyəcəm. Nə qədər təpin-dim xeyri olmadı. Mamam dedi, burax onu getsin. Gətirib çıxartdı da bizi. Dedim axı, hara gətirib çıxartdı, nə bilirsən bura haradı... Əlqərəz, mümkün olmadı, əllərini açıb, aparıb dağın üstündən bir dənə vurdum sifətindən. "Aaa" elədi düşdü. Dedim ölsən də sağ ol, ölməsən də sağ ol, daha burdan durub gedib kimisə çağırırsan da çatdırıb bizi tutdura bilməyəcəksən.

Bundan sonra erməninin göstərdiyi yolla - traktorun izini tutub getməyə başladım. Bir xeyli getmişdik, birdən qaradaşım dedi ki, ay abi (qardaş), birdən o bizi aldadar, gedib çıxarıq Əsgərana. Bu söz ağılıma batdı, yolu-muzu çevirdik bu tərəfə, dərələrdən sürünə-sürünə. Ağacların gövdəsindən yapışıraq qaradaşım, qalanları da bizdən tutub birtəhər sürünə-sürünə adlayırlar çətin keçidləri. Beşgünlük uşaq əlimizdən düşdü yumaladı üzünü enişə, gedib bir xeyli aralıdan tapıb gətirdim. Bir qədər də gələndən sonra bunların taqəti olmadı hərəkət etməyə. Hamısı yatıb yuxuladılar. Dedim çalışın hamınız yuxulamayın, mən

getdim kömək dalınca. Özüm də güclə yeriyirəm. Birtəhər gedirəm irəli. Ancaq gedə-gedə izimin qarın üstündə düşməsinə fikir verirəm ki, qayıdıb gələndə bunları tapa bilim. Əllərim buz bağlayıb heç nəyi tutmur. Birdən itlərin səsinə eşitdim. Bildim ki kənddi. Düşündüm, hər halda burda post olar. Qışqırıram. Səsim də çıxmır...

Sərvərin danışığının bu məqamında Nazim yenə də köməyə gəlib deyir ki, həmin yer Ağdərənin Əliağalı kəndiymiş. Əgər bir az da yuxarı qalxsaymışlar, Ağdərənin Vəng, Sırxavənd kəndlərinə gedib çıxacaq imişlər. Elə bir çoxları da ərazini tanıya bilmədiyindən həmin ərazidə yolları səhv salıb gedib ermənilərə əsir düşübmüşlər.

Sərvər davam edir:

- Birtəhər patronları qarın üstünə tökdüm ki, trassel güllələri seçib atım mənə görsünlər. Ancaq donmuş barmaqlarım keyidiyindən güllələri götürə bilmədi. Barmaqlarımız ağzımıza soxub bir az isitdikdən sonra bu güllələrdən üç dənə tapdım. Güllələri yuxarı atdım, yenə qışqırdım. Ordan mənə cavab olaraq güllələrlə ərazini vurdular. Sən demə, mən çayın üstündəmişəm, bunlarsa aşağıda. Ona görə güllələri mənə tutmayıb. Yəni birini atdım. Səs gəldi: kimsən? Dedim ki, mənəm, Xocalıdanam. Dedilər, yalan demə, sən ermənisən. Dedim niyə elə deyirsən ki? Dedi danışığın erməni kimidi. Dedim nə erməni, mən türkəm, məshətiyəm. Uşaqlarım, camaat da yolda qalıb. Dedilər onda gözle gedək onları da götürək. Soruşdular ki, orda nə qədər adam qalıb? Dedim təxminən otuz nəfər. Adımı bunlara dedim. Ancaq mənə yuxu apardı. Bir də gözümlə bunların səsinə açdım. Gördüm "Sərvər! Sərvər!" deyib qışqırırlar. Cavab verdim. Bunlar getdi uşaqlarımın, camaatın dalınca, iki əsgər mənə qollarımdan tutub apardı evə. Burda bir ağsaqqal vardı. Kişiyə ancaq salam verdiyimi xatırlayıram. Elə bununla da huşdan getmişəm. Nə isə. Sağ olsunlar, gedib orda qalanları tapıb gətiriblər. Gözümü açdım ki, kişi də mənim üstümü odeyalla-filanla örtüb, ayağımı da isti suya qoyub. Dedim ağsaqqal eləmə, sağ ol. Dedi ay bala, sakit dur. Yavaş-yavaş özümə gəldim. Geyindirildim mənə təzə kostyum. Əsgərlərdən kiminsə həyat yoldaşı təzəlikcə azad olubmuş. Apardılar mənim beşgünlük körpəni ona əmizdirdilər.

(ardı var)

Nəzirməmməd ZÖHRABLI
Jurnalist-publisist